

İSKİTLER'İN DİNİ İNANÇ VE ÂDETLERİ

Taner Tarhan

Din duygusu, beşeriyetin doğuşundan bu yana, insanın ancak iç âleminin derinliklerinde keşfedilebilecek en problematik eğilimlerden biridir. Bu temel eğilimin çevresinde, hayat, evren ve öbür dünya üzerine her çeşitden özleyişler, hamleler, ruturaplı kaygılar ve aşırı heyecanlar toplanmış bulunmaktadır. Bütün insan ırklarında çeşitli meziyetler ve değerler vardır. Buna paralel olarak; hiç bir din değersiz değildir ve bunların her birinde büyük, soylu ve faziletli bir taraf bulmak mümkündür.

Eskiçağ tarihinde İskitler "Atlı Kavimler Medeniyeti,"¹ olarak, (Bk. lev. I, Res. 1) çok önemli ve enteresan bir bölümü teşkil ederler. Bu bölüm, Hıristiyanlık öncesi devrenin son bin yılında, Çin'den Tuna'ya kadar uzanan geniş bozkırlarda dolaşmış olan İskit göçebelerini inceler. Sakai'lerle beraber mütâlâa edilen İskitler'in menşei Orta Asya'dır². Çok geniş bir sahaya yayılmış olan bu medeniyetin izleri 19. asırdan itibaren yapılan araştırma ve arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmış ve değerlendirilmiştir³.

¹ Prof. Dr. Aff Erzen'in de İskitler için kullandığı bu terim, genel kavram bakımından en uygun olanıdır.

² Eskiçağ kavimlerinin etnografik menşelerini tesbitte en önemli unsur, dil olduğu için, asrımızın hem bütün dil bilgileri; Müllenhoff ve Bezzenberger gibi yaptıkları filolojik araştırmalar ile, İskitler'in İran menşeli olduklarına karar vermişlerdir. Buna paralel olarak kendilerini, tarihçiler ve arkeologların çoğu takip etmiştir. Fakat gene de, bir zamanlar Niebuhr ve daha sonra Karl Neumann tarafından ortaya atılan, İskitler'in menşei "Sibirya- Mogolistan,, olarak gösteren fikir revaç bulmuş ve J. Peisker ve E. H. Minns tarafından da desteklenmiştir.

³ Bk: G. Borovka, *Scythian Art*, London 1928.; O. M. Dalton, *The Treasure of the Oxus*, British Museum 1926.; E. A. Golomstok, "The Pazirik burials

Onlar hakkındaki esas tarihî gerçekleri ise, hem zaman komşuları olan Çin⁴, Asur⁵, Yahudi ve Grekler'in, bilhassa Klâsik Çağ (M. Ö. 450-330) Grek tarihçilerinin zamanımıza kadar gelen kaynaklarından edinebiliyoruz. İskitler'in menşei hakkında Herodot (IV.5), üç versiyon hâlinde bilgi vermektedir. Kendisinin de kabul etmediği iki "mitolojik", izahtan başka, bir de tarihî açıklama mevcuttur. Buna göre, Asya'da oturan göçebe İskitler, Massagetler'le yaptıkları savaştan sonra yerlerinden olunca, Araxes'i geçerek - ki bundan şüphesiz olarak Volga nehri anlaşılmaktadır - Kimmer memleketine girdiler. Demek ki güney Rusya'nın İskitler tarafından fethi, Pontus Euxinus⁶ kıyılarına İonyalılar'ın gelmesinden, - zaman bakımından - az öncedir. Grekler'in İskitler ile temasları "Kolonizasyon",⁷ hareketi ile başlamıştır (M. Ö. 750). Homeros'un (M. Ö. 9. - 8. asır) meşhur "Odyssea",⁸ındaki efsanevi macera ve seyahatlerin de bu denizde cereyan ettiğini hatırlamak lâzımdır⁹. Grekler İskitler'den "Scyth", "Saha", ve

of the Altai., AJA, 1933, Vol. 37, No. 1.; E. H. Minns, *Scythians and Greeks* I. Cambridge 1913 (New York 1935 aynı basım); A. L. Mougait, *Archaeology in the U. S. S. R.* (Ruşa'dan çeviren M. W. Thompson) Pelican Books 1961.; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in south Russia*, Oxford 1922.; K. Jettmar, *Art of the steppes*, London 1967².; T. T. Rice, *The Scythians*, London 1961².; M. Ebert, *Südrussland im altertum*, Bonn 1921 (1960 aynı basım).; M. Rostovtzeff, *Skjithien und der Bosporus* I. Berlin 1931.; W. Radloff, *Aus Sibirien*, Leipzig 1894.; R. Grousset, *L'Empire des steppes*, Paris 1939. vs.

⁴ Bk: W. M. Mc Govern, *The Early Empires of Central Asia-A study of the Scythians and Huns and the part they played in world history with special reference to the Chinese sources*, The University of North Carolina Press 1989.

⁵ Bk: A. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, I, II, Chicago 1926, 1927.

⁶ Karadeniz'in Eskiçağ'daki adı, "misafirperv", anlamına gelmektedir.

⁷ Bk: R. Carpenter, *The Greek penetration of the black sea.*, AJA, LII, I (1948) s. 1-10.; E. H. Minns, *Aynı eser*, II, s. 436-444.; J. L. Myres, *The Cambridge Ancient History* III, Cambridge, 1950⁴, s. 631-686 vs.

⁸ Homeros, *Odyssea* VIII.-XII.: Bu bölümlerde Kral Odysseus ve arkadaşlarının, Karadeniz'de, İskitya'da başlarından geçen maceralar anlatılmaktadır. Bunun yanında, İason ve Argonautlar'ın efsanevi "Altın Post,"u ele geçirmek için doğu Karadeniz sahillerine yaptıkları deniz seyahatleri de çok ilgi çekicidir. Bundan da, Grekler'in, "Kolonizasyon", hareketlerinden (M. Ö. 750-350) çok önce Karadeniz'e açıldıkları ve efsanevi yola bir tarafa bırakılırsa, sabit bölgelerinde coğrafi keşifler yaptıkları ve yerli halk ile temas ettikleri açıkça anlaşılmaktadır. Bütün bu keşif ve temaslar daha sonra kolonizasyon hareketinde çok önemli rol oynamış ve

"Caha", diye bahsetmekte olup, bu bölgeye de Eskiçağ'da "İskitya", denmektedir. O devrin büyük devletlerinden olan Asurlular, İskitler için "Aşguza", terimini kullanmışlar, Persler ise "Sak", demişlerdir. Hellenistik (M. Ö. 330-30) ve Roma (M. Ö. 27 - M. S. 476) devirlerinde ise, "İskit", kelimesi, bütün kuzey-doğu barbarlarını içine alan coğrafik bir terim olmuştu. Bu mntıklar ve İskitler hakkındaki "en eski", ve en kıymetli bilgileri gene de İonyalılar'a borçlu bulunmaktayız. Prokonnesos'lu Aristeas adlı, aynı zamanda şair, seyyah ve râhip olan yazarın "Arimaspen", adındaki eseri, kuzey-doğu ülkelerinden çok meraklı şeyler anlatan bir antik kaynaktır. Miletos'lu Hekataios'un yazmış olduğu coğrafyasından - M. Ö. 520-510 arası kaleme alınmıştır - ancak parçalar kalmıştır. Halikarnassos'lu Herodot M. Ö. 450 senesinde, güney Rusya'nın bazı kısımlarını, bu arada Olbia'yı ziyaret etmiştir. Yazmış olduğu tarihin IV. kitabında, bu gezisi esnasında gördüğü ve duyduğu her enteresan şeyin, - ister büyük, ister küçük olsun - değerini vererek, akıcı İon üslûbu ile, İskit ve komşu kavimlerin tasvirini yapmıştır. Bu kısımlar, eserinin en değerli bölümleridir. İskitler hakkında, diğer antik kaynaklardan olan, Hippokrates'in, Aristoteles'in, Polybius'un, Ammianus Marcellinus ve Jordanis'in verdiği bilgiler, Herodot'un kaleme aldığı renkli bilgileri tasdik etmekle kalmaktadır. Tabii ki bu arada, yanlış anlamalar, tam anlaşılmayan durumlar ve aksini bildiğimiz yanlışlıklar da, bu kaynaklarda mevcuttur.

I. İskitler'in dini :

Grek kaynaklarının "İskitler'in dini", hakkında verdikleri bilgiler çok az olup, yetersizdir. Bir miktar tanrı, "Grekçe yorumlamaları", yapılarak tasvir edilmiştir. Bütün bildiklerimiz, Herodot'un IV. kitabındaki (59, 60, 62) üç bölümü kapsıyan bilgilere dayanmaktadır.

Bütün göçebelere ve dağlı kavimlerde olduğu gibi İskitler'de de, "ruha inanış", düşüncesi köklü bir geleneğe bağlı olmalıdır. Zira, bütün hayatları, tabiatle mücadele ve kaynaşma olan bu insanlar, zaman zaman bir takım korkunç veya garip tabiat olayları ile karşılaşmışlar ve izah edemediklerini, muhayyelelerinde yattıkları "ruhlara", atfetmişlerdir. Bunlar "iyi, veya "kötü", ruhlar-

İonyalı göçmenlerin buralarda kolayca koloni kurmalarını sağlamıştır.

dır; bazıları onlara yardım eder, bazıları da işlerini bozar⁹. İskitler'e göre, mukaddes addettikleri ve tapındıkları her cisim ve her fetiş (Bk. Lev. VI, Res.11) bir ruh taşımaktadır. Bundan da anlaşılacağı üzere, -bilhassa Grekler'le temaslarından önceki - İskit dininde "Şamanizm'e, ait unsurlar bulunmaktadır. Şamanizm, umumiyetle Sibiryaya kavimlerinin dini inanışlarını ifade eden bir tâbir olup, kuzey Asya halkları arasında, "büyücü-sihirbaz,, anlamına gelen "Şaman,, kelimesinden türemiştir¹⁰. İskitler'de de Şamanlar mevcut olup, Herodot tarafından bunlar hakkında da bilgi verilmektedir (Bk. s.156). Ohlmarks'dan öğrendiğimize göre, Şamanizm İskitler vasıtası ile Traklar'a dahi geçmiştir¹¹. Ohlmarks, eski Hind, İran ve İskit kültürlerinde Şamanist bir tabakanın mevcut olmasına dayanarak, daha İndo-İrani çağda Aryalıların, Sibiryaya bölgesinde ve Orta Asya'da Şamanlığa bağlı halkların tesiri altında kalmış olduklarını öne sürmektedir. Bu gün etnografya ve kültür tarihi araştırmaları ile, İndo-Germenler'in eski dinleri ve buna ait merasimler, Şamanizm ile izah edilmekte ve aradaki benzeşmelerden çok mühim sonuçlar çıkarılmaktadır.

İskit dininde Şamanizm ile beraber görünen unsurlar aynen, Türk-Moğol kültür tarihinde de mevcuttur. Çok geniş bir sahaya yayılmış olan ve Türk-Moğol kültür tarihinin önemli bir bölümünü teşkil eden Şamanizm, 18. ve 19. asırlarda, Georgi, Banzarov ve Şaşkov gibi bazı yazarlarca, eski bir din olarak gösterilmiştir. Buna mukabil, aynı asırlarda Hıristiyanlık taassubu içinde hüküm veren diğer bazı araştırmacılar ise, Şamanizmin bir din sayılmaması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre Şaman, bir sihirbaz, kötü ruhları kovmak sûretiyle hastalıkları iyileştirmeye çalışan bir üfürükçü ve nihâyet gelecekte haber veren bir falcı veya kâhinden başka bir şey olmadığı için, Şamanizm'de bir din sayılamaz. 19. asrın ikinci yarısında Radloff ve 20. asrın ilk yarısında Anohin, Culloch ve diğer birçok yazarlar, Şamanizm'i sadece Ural-Altay halklarının dini olarak göstermişlerdir. Bu inanış üye-

⁹ Herrman, "Sakai,, RE I. A 2 (1920), S. 1797.

¹⁰ S. Buluç, "Şaman,, *İslâm Ansiklopedisi*, cüz 113 (1998), s. 310-320, 114 (1968), s. 321-335; Burada Şamanizm hakkında etrafılca bilgi verilmiş ve bununla ilgili bütün bibliyografya, maddenin sonuna eklenmiştir. İlaveten bak; A. İnan, *Şamanizm*, Ankara 1954.

¹¹ S. Buluç, *Aynı eser*, s. 322.

rine geniş bir araştırma yapmış olan Nioradze, Şamanizm'de muayyen bir dini sistemden ziyade, dine doğru bir gelişme safhası görmektedir. Ohlmarks'a göre ise, Şamanizm tam mânâsı ile bir din sayılmasa da, yayıldığı yerlerde dinin yerini almıştır. Son olarak, W. Schmidt, Şamanizm'i Gök Tanrı ile Yer Tanrı ve bunlara bağlı ruhlara dayanan bir din olarak kabul etmektedir.

Yukarıda bahsedilen Şamanizm'de görünen "ruhlar âleminin,, yanında, İskitler'de bir de "Tanrılar âlemi,, yer almaktadır.

A. İskit tanrıları:

İskit Tanrıları, M. Ö. IV. asırdan itibaren belirli normlar kazanmaya başlamış ve bu arada, kuvvetli Grek tesirleri ile, Grek Tanrılar panteonunda görülen "mitolojik,, şahsiyetler de "Tanrılar âlemine,, dahil edilerek benimsenmişlerdir¹². İskitler, tarih sahnesine çabuk girdikleri gibi, aynı hızla kaybolmuşlardır. Kendileri yok olmuşlar, fakat geride maddî ve mânevî çok şey bırakmışlardır. Meselâ, yaşadıkları yerlerde Paganizm, bunlardan sonra da devam etmiştir. Güney Rusya'da M. S. V. asırda, halk güneşe tapmakta ve Rus İslavları "Büyük Tanrıça'ya,, güneş sembollerini ilâve etmektedirler. Kuvvetli dini inançlar, bir takım ticarî ilişkilerle İskandinavya'ya kadar yayılarak, tesir sahalarına almışlardır. İskandinavya'dan Çin'e kadar uzanan bu geniş sahada, bütün bu münâsebetlerin en kuvvetli delilleri, komşu devletlerin san'atlarında var olan İskit unsurlarıdır¹³.

Grek kaynaklarında, Herodot ve diğerlerinde, İskit Tanrıları şu sırayı takip ederek, tasvir edilmişlerdir:

a. T a b i t i : Ana Tanrıçadır. İskitler asıl ibadetlerini bu "Büyük Tanrıçaya,, yapmışlardır. Herodot (IV. 59) Tabiti'yi Grekler'in "Ocak Tanrıçası,, "Hestia=Vesta,, ile bir tutmaktadır. Belki de kutsal ateş çadırda yandığı için, bu benzetmeyi yapmış olabilir. Çünkü Tabiti aynı zamanda çadırın koruyucu Tanrıçası idi. "Canavarların Tanrıçası,,¹⁴ olarak ta takdis gören Tabiti, tahminen "Penatlar,, gibi, "Süiâle veya Aile Tanrıçası,,¹⁵ vasfına da ha-

¹² R. Werner, *Abriss der Geschichte Antiker Randkulturen*, München 1961, s. 133.

¹³ T. T. Rice, *Aynı eser*, s. 178-193.

¹⁴ T. T. Rice, *Aynı eser*, s. 85.

¹⁵ M. Ebert, *Aynı eser*, s. 104.

izdi. San'atlarında yalnız onun figürü tasvir edilmiştir. Rostovtzeff'e göre, İskitler'in gelmesinden çok önce güney Rusya'da ibadet görülmektedir¹⁶. Bronz çağında, Urallar ve Dinyeper nehri arasındaki bölgede, pişmiş topraktan küçük figürinleri pek yaygındır. Bu küçük figürinlerle, Elam, Babil ve Mısır'da asırlarca sonra yapılmış olanlar arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Kırım'da bulunan "Büyük Tanrıça,,nın (Bk. Lev. II, Res. 2a) tasvirleri M.Ö. IX. asrın az öncesine tarihlendirilmektedir. Bazen, kolları arasında bir çocuk taşıyan, ayakta tasvir edilmiştir. Oysa bu Tanrıça, İskitler'e hiç bir zaman "anaerkilliği,, tecessüm ettirmedigi gibi, daha o sıralarda "Bereket Tanrıçası,,nın da temsil etmemekteydi. Anlaşılan, İskitler, kendilerinden çok önce ibadet gören bu yerli Tanrıça'yı benimsemişler ve kendi bünyelerine göre ibadet etmişlerdir. Strabo'ya göre bu Tanrıçanın kültü, doğu Karadeniz, Kafkas sahillerinde pek yaygındı. Burada, Grekler'in Argonaut'lar¹⁷ olarak düşündüğü, denizci kavimleri himaye ederdi. Bu kavim ve Taman yarımadasında¹⁸ yaşayan İskitler, yabancıların sahillerine ayak basmalarına şiddetle karşı çıkarlar ve yakalıyabildikleri İonyalı denizcileri, bu "Büyük Tanrıça,,ya kurban ederlerdi. Sahillerine düşen denizcileri muhakkak ölüm cezası veren bu kavimlere, yabancıları kurban etmek veya yemek âdetini yüklemek münâkaşalı olur. Zira destanlarda geçen Lastyriyonlar¹⁹ hikâyesi, tıpkı Kykloplar²⁰ gibi, bir Grek masalıdır ve Tanrıça Artemis'e²¹ insan kurban eden ve Taurer'de²² geçtiği anlatılan efsane, Yunanistan'da Atika'da bulunan Artemis-Taupolos kültünden doğmuştur²³. Kazaya uğrayan gemicilerin Taurerler tarafından kur-

¹⁶ M. Rostovtzeff, "Le culte de la Grande Déesse dans la Russie méridionale,, Revue des études Grecques, Vol. 32.

¹⁷ Efsanevi "Altın Post,, hikâyesinin kahramanları (Bk: Dp. Nt. 8).

¹⁸ Azak denizini, Karadeniz'le birleştiren boğazın doğusunda kalan yarımada Eskiçağ'da verilmiş olan isim.

¹⁹ Homeros (Odysseia, X)'da tasvir edilen, insan yiyen yamyamlar.

²⁰ Agni eser; Tek gözlü devler.

²¹ Dağ ve ormanların, hür tabiatın Tanrıçası, genç kızların namus ve iffetinin koruyucusu, av Tanrıçası vs.

²² Eskiçağ'da Kırım yarımadasına verilen isim.

²³ Ed. Meyer, Geschichte des Altertums III. Stuttgart 1954³, s. 414 v. d.; burada, Pontus kolonizasyonunun efsane ve dine yaptığı etkiler etraflıca anlatılmıştır.

ban edilmelerini Herodot (IV. 103), hâlâ mevcut bir âdet olarak etraflıca anlatmaktadır. Aynı zamanda İskit at süslerinde çok sık olarak yarı insan, yarı hayvan (yılan gövdeli) şeklinde tasvir edilen bu Tanrıça (Bk. Lev. III, Res. 2d) M. Ebert tarafından, Anadolu Artemisi'ne benzetilmektedir. Yine aynı müellife göre, Pers hinterlandında, Pers Tanrıçası Anahita ile karışmaktadır. Anahita, akıcı elemanların Tanrıçası idi, Grekler'in Poseidon'u gibi çift rolü vardı; hem suyun, hem de atın koruyucusu idi²⁴. Tabiti, san'at eserleri üzerindeki tasvirlerinden de anlaşıldığı üzere, İskitler'in "siyasî koruyucusudur,,. Kral kudretinin, İskitler'de ne şekilde mütâlaa edildiğini gösteren M. Ö. IV. ve III. asırlara ait bir çok eserler mevcuttur. Bilhassa, kudretinin sembolleri olan ryhton ve asayı Tabiti'nin elinden alan Kral tasvirleri çok önemlidir (Bk. Lev. II, Res. 2c). Kralın, tab'ası üzerindeki kesin ve mutlak idaresi, "Büyük Tanrıça,,nın ilâhi kudretinin himayesi altındadır; bu motife - Tanrı ve Kral münâsebeti - Eskiçağ kavimlerinde, Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve yakın-doğuda ve daha bir çok yerlerde pek sık olarak rastlanmaktadır²⁵. Tabiti'nin "Hayvanlar Hâkimesi,, olarak ta tasvir edilmesi çok enteresandır. Yırtıcı hayvanların arasında, antitetik olarak, ayakta ve bu hayvanları tutarak zapteden tasvirleri (Bk. Lev. II, Res. 2b) ilgi çekicidir²⁶. Zira bu motifin en eski örnekleri Anadolu'da, Neolitik devrin önemli merkezlerinden biri olan Çatal Höyük'te bulunmuştur²⁷. Aynı motif zamanla Ön Asya, Mezopotamya, Girit, Mısır ve doğuya yayılmıştır. Bu da bize, "Tarih Öncesi,, devirlerden beri, çeşitli bölgeler arasındaki kültür alış verişini göstermesi bakımından çok dikkat çekici bir husus olarak gözükmektedir.

b. Grek yorumlandırmalarına göre diğer tanrılar:

Aşağıda gösterilen Tanrılar, Grek Tanrıları ile bir tutularak gayet kısa izahları yapılmıştır, (Herodot IV. 59):

²⁴ M. Ebert, Agni eser, s. 104 v. d.; M. Ebert'e göre İskit dininin ana unsurlarını, eski İraç dini teşkil etmektedir.

²⁵ Krş: Anadolu'da Hititler devrinden kalma İvriz kabartması (Nebat Tanrısı ve Kral Warpalawas): M. Riemschneider, Die welt der Hethiter, Stuttgart 1954, Lev. 45.; Mezopotamya'daki meşhur Hammurabi steli: E. Strommenger, Fünf Jahrtausende Mesopotamien, München 1962, Lev. 158-159. vs.

²⁶ M. Rostovtzeff, Iranians and Greeks.; Lev. 23, 5.

²⁷ Krş: J. Mellaart, Earliest Civilizations of the Near East, London 1955, s. 94-95.

Papaios = Zeus = Gök Tanrısı; bulut, fırtına ve yağmur, gök-gürültüsü ile yıldırımın yaratıcısı. Grekler'e göre, Tanrılar âlemi-nin yöneticisi ve başı.

Apaia = Hera = Gögün Tanrıçası olarak ay ve yıldızların sem-bolü; fırtına ile sise ve yıldırımlara da hükmedebilmekte. Evliliğin ve evlilikte kadın haklarının savunucusu. Aynı zamanda, baş Tan-rı Zeus'un kızkardeşi ve karısıdır. İskitler'de de, Papaio's'un karı-sıdır ve Papaio's — Apaia çifti olarak saygı görmektedir. Bazen de, Grekler'in ve Romalılar'ın "Toprak Ana,, diye vasıflandırdıkları Gaia yahut Ge ile bir tutulmaktadır.

Oitosyros = Apollon = Işık, kötülükleri yok eden, hak koru-yan, kehanet Tanrısı. Artemis'in erkek kardeşi olup, bilhassa sa-vaşlardaki şaşmaz ve öldürücü okları ile dikkati çeker.

Artimpassa = Aphrodite = Kadın güzelliğinin, aşk ve sevginin Tanrıçası. Aynı zamanda, ilkbahar ve çiçeklerin, deniz köpükleri-nin ve dağaların Tanrıçasıdır. İskitler'de "Ay Tanrıçası,, ola-rak da saygı görmektedir.

Thamimasades veya Thagomasadas = Poseidon = Akarsu ve özellikle deniz Tanrısı. Aynı zamanda atın ve biniciliğin koruyu-cusu olarak "At Tanrısı,, Bilhassa "Kralı İskitler,, tarafından saygı görmektedir.

(Yerli bir ismi yok) = Ares = Öldürmekten hoşlanan, savaş Tanrısı. Fakat "Savaş Tanrısından,, biraz daha çok bahis geç-mektedir. Kendisi, bir "Kılıç Fetisi,, veya "Akinakez,, şeklinde, batı İskitler tarafından saygı görmekte idi. Akinakez, İskitler'in kullandığı, 50-60 cm. boyundaki demir kılıca verilen isimdir (Bk. Lev. III. Res. 3). Bu silah, tıpkı Persler'de olduğu gibi (Herodot VII. 61) sağ baldır üzerinde, kemerden aşağı sarkar vaziyette ası-lırdı ²⁸ (Bk. Lev. IV, Res. 5). Dikkat çekici bir husus ta, Ares'den başka, tanrılardan hiç biri için heykel, sunak ²⁹ (Bk. Lev. III, Res. 4) veya mabet ³⁰ yapmamışlardır. Bu da, İskitler'in savaş tanrısı-na verdikleri önemi açıkça belli etmektedir. Herodot (IV. 62) Ares-den şöyle bahsetmektedir: "Resimler, altarlar ve Tanrı Evleri yap-

²⁸ M. Ebert, *Aynı eser*, s. 88.

²⁹ Şimdiye kadar, bahsedilen bu sunaklardan hiç biri ele geçmiş değildir. Bulunanlar, ancak ufak modeloiklerdir.

³⁰ Mabet deyince, klâsik bir "Tanrı Evi,, şeklinde inşa edilen bir yapı an-lanılmamalıdır; açıkavada, merasimlerin yapıldığı "kutsal,, bir alandır.

mak, Ares hariç, pek âdet değildi., "Her kabiledede, başkanın ya-nında, aşağıdaki biçimde bir Ares Mabedi yapılırdı. Üst üste, sap demetleri yığılıp, eni ve boyu tahminen 3 stadia ³¹ uzunluğunda, fakat yüksekliği az olan bir yığın meydana getirilirdi. Bunun üze-rinde dörtköşe bir platform hazırlanır, taraflardan üçü dik bir ini-şe mâliktir, sadece dördüncü taraftan buraya girilebilir. Her sene yüzelli araba dolusu sap, buna ilâve edilir ve zamanla bu yığın, gittikçe sıkışır. Bu platform üzerine çok eski bir demir kılıç (Aki-nakez) dikilir ve bu Ares'in sembolüdür. Bu kılıca her sene kur-ban keserler (sığır ve at) ve ona diğer tanrılardan, fazla hayvan kurban ederler. Düşmanlardan aldıkları esirlerden her yüzüncüsü-nü, sığırları yaptıkları kurban şeklinden başka bir şekilde kurban ederler.

Başını, takdis etmek üzere şarapla ıslatırlar ve kestikten son-ra kanını, bir kap içine koyduktan sonra tepenin üzerindeki kılı-cın üzerine dökerler. Kanı böyle yaparlar. Tepenin altında ise şun-lar olur. Her yüzücü kurbanın sağ omuzunu kolla beraber kesip ha-vaya atarlar. Bundan sonra, diğer kurban merasimleri bitince, çe-kilip giderler. Kollar, düştükleri yerde kalırlar, cesetlerde kalır.,,

Ares'e yapılan bu ibadet şekli diğer kùltlerden ayrı gibi gö-rülmektedir. Sun'î tepeler üzerine dikilmiş "Kılıç Fetişleri,, ne say-gı göstermek, belki de Traklardan alınmış bir kùltür. Zaten "Ba-tı İskitleri,, nin Traklarla çok değişik yönlü politik ve kültürel bağ-ları olduğu bilinmektedir. Mesela Herodot (VI. 76) da "Ari-apithes, Sitalces'in babası Thracia'lı Teres'in kızını almıştı,, diye bir kayıt mevcuttur.

Ares'e yapılan bu ibadet şeklinin doğu İskitya'da ne şekilde tatbik edildiği bizce problematik bir konudur ³². Çünkü bu geniş ve ağaçsız bozkırlarda, Herodot'un (IV. 62)' de anlattığı gibi, ça-lı yığınları yapmak imkânsızdır. Yüzelli araba dolusu budanmış dal, halk yemek pişirecek yakacak bulamazken, her sene nereden geldiği meçhuldür. Ares'ten ve ona tapınmaktan bahseden kısım-ların, Herodot tarafından başka bir kaynaktan faydalandığı inti-banı uyandırmaktadır. Aynı zamanda, Ares'in İskitçe karşılığını da vermemesi dikkat çekicidir. Herakles için de durum aynıdır. Zira ona da İskit ismi verilmemiş ve diğer tanrılar gibi iyice tasdik edil-

³¹ Stadia, Grekler'in uzunluk ölçüsüdür: 1 stadia=185 m.

³² E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 88.

memiştir. Grek efsanesi, Herakles'i, İskitler'in "Atası",³³ olarak gösterdiğinden, İskit "Tanrılar Panteonu",na konmuş olması en yakın ihtimâldir. Nagy, Finno-Ugrian mitolojisinde, buna benzer bir figür bulmuştur. Macarlar'da "Memrot,, veya "Nimrod,, olarak geçmektedir.

Yukarıda bahsedilen kült hemen hemen bir çok kavimlerde çok yaygındır³⁴ ve bir sıra tanrı (yalnız Harp Tanrıları değil) buradan meydana gelmiştir. Demonik kudretin taşıyıcısı olan ve Tanrı ile bir tutulan "Fetiş,, sonradan isimlendirilmiş tanrının, "Sembolik İşareti,, ve "Atribüsü,, olmuştur. Aynı şekilde, meselâ Germen "Savaş Tanrısı,, "Tiuz,, bir kılıç fetişinden doğmuştur. Odin dininin menşesinde de "Mızrak,, saygı görmektedir.

Eskiçağ'da buna benzer örnekler bulmak çok mümkündür: Anadolu'nun III. bindeki "Çifte Balta Kültü,, — Girit ve çevresine yayılmıştır — ve II. bindeki Hititler'deki "Kılıç Tanrı,, (Boğazköy-Yazılıkaya)³⁵ vs.

Anlaşıldığı üzere, İskitler'in "Tanrılar Panteon,,u bize, tek tanrılı olmadıklarından başka pek bir şey söylememektedir. İsimlerin formu çok muğlaktır. Filolojik bakımdan, delillerin çoğu Sarmat ve İskit dillerinin Med ve Pers dilleriyle akraba olduğunu gösteriyorsa da, Grek yazarları kanalıyla öğrendiğimiz İskit "Tanrı,, adlarının İran menşeleri problemetiktir³⁶, Herodot'dan öğrendiklerimiz ve Origen'de (ki onları Celsus'dan iktibas etmiştir: C. Celsum, V. 41, 46, VI. 39) değişik şekillerde yazılmıştır³⁷. Aynı zamanda Origen, "Grek tercümelerine ne mana vereceğimizi bilmedi-

³³ Herodot (IV. 8-10)'ta verilen izahata göre; Grekler'in mitolojik bir kahramanı olan Herakles'in efsanevi maceralarından biri de İskitya'da geçmektedir. Bir gün yarı insan yarı hayvan (yılan) şeklinde bir kadına rastlamış ve bu kadın, Herakles'in, kaybolan atlarını bulabilmesi için yanına kalmasını şart koşmuş. Zamanla, bu yaratık Herakles'ten çocuk peydahlamış. Herakles, memleketine dönerken doğacak çocukları için bazı şartlar koşmuş. Doğan çocuklara Agathyrus, Gelonus ve Seythes adları verilmiş. En ufakları olan Seythes, babasının şartlarını yerine getirerek memleketinde kalmış, diğerleri ise başka yerlere gitmişler. Seythes'in ailesi çoğalarak, İskit kavminin meydana getirmiş (Krs. Oğuz Destanı).

³⁴ M. Ebert, *Aynı eser*, s. 108.

³⁵ Krs: H. Otto, *Yazılıkaya*, Leipzig 1941.; U.B. Alkım, *Anatolia I*, Geneva 1988, Res. 103, vs.

³⁶ R. Werner, *Aynı eser*, s. 186.

³⁷ E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 85. v.d.; aşağıda yapılan filolojik karşılaştırmalar, bu eserden faydalanılarak yazılmıştır.

ğini,, söyler. Meselâ Oitosyros=Apollon veya Thagomasadas=Poseidon, bunlardan ikincisi "At Tanrısı,, da veya "Deniz Tanrısı,, da olabilir.

Maamafih, Zeuss ve onun takipçileri, "Hestia,, ile "Zeus,, ve "Ge,, ile "Apollo,, ve "Aphrodite,, ve "Poseidon,, nun Aryan, hatta birazda İranlılar'a benzediklerini gösterir bir sıralama bulmuşlardır. Dolayısıyla Tiheophylactus (VII. 8) "Türkler, ateşi, havayı ve suyu son derece sayarlar, dünyaya ilâhiler okurlar, fakat sadece gökyüzünü ve yeryüzünü yaratana tanrı derler. Onların din adamları, istikbalî söyleme kabiliyeti olanlardı,, demekte ve Plano Carpini de "Tatarlar, güneşe, ışığa, ateşe ve aynı zamanda suya, toprağa kendilerine yeme ve içme imkânlarını verdikleri için saygı duyardı,, diyerek buna bir ilave yapmaktadır. Fakat her iki ifade arasındaki fark hemen belli olmaktadır.

G. Nagy İskit ve Ural-Altay dîni kavramları arasında genel bir analogi yaptıktan sonra, asıl "Tanrı Adları,,nı izaha çalışmış ve bu sahada İran kaynakları üzerinde çalışanlardan daha da başarı göstermiştir. Meselâ:

Tabiti=Hestia; Vogul taüt=ateş; Papaeus=Zeus için =baba (Bir çok Ural — Altay dillerinde "baba,, manasına gelmektedir). Fakat tabii ki bir çok başka dillerde de buna benzer şeyler bulunmaktadır; Thamimadas veya Thagimasadas (Origen) Poseidon için,

Türkçe (Tengiz), Macarca (tenger) =deniz;

Türkçe (Ata), Macarca (atya) =baba;

Deniz karşılığı kelime (temarında) ve (mater maris)³⁸ vs.

Fonetik değişiklik, belkide İskitçe'den alınmış olan (cannabis) ve Macarca (kender, kendir) için de aynıdır. Bunlardan daha az tatminkâr olan, fakat Persçe benzetmelere nazaran daha olumlu gözükümler de vardır:

Apaia=Ge; Moğolca (abija=bereketli).

Artimpassa=Aphrodite Urania; Kumanca (erdeng=genç kız).

(G) oetosyros=Apollon form olarak o kadar muğlaktır ki, onun için bir etimoloji vermek faydasız olur.

B. Adak ve kurbanlar:

İskitler, Tanrılarına her çeşit hayvanı adamakta ve kurban etmektedirler. (Arese yapılan "İnsan,, kurbanından mââda) Sığır ve

³⁸ Bk: Plinius, *Naturalis Historia* VI. 20: Maeotis=Eskiçağ'da, Azak deni-

bilhassa at en itibar edilen kurban hayvanıdır. (Bk.s.160: Cenaze merasimleri), Herodot (IV. 60) kurban merasimleri hakkında şöyle demektedir: "İskitler'in kurban merasimleri her yerde aynıdır. Kurbanlar, ön ayakları bir iple bağlı olarak dururlar, kurbanı yapacak şahıs da onun arkasında yer alır ve elinde tuttuğu ipi çekerek hayvanı yere yıkar. Hayvan yere düşünce, kurbanı hangi tanrıya takdim ediyorsa ona dua eder, sonra hayvanın boynuna bir kement geçirir ve bu kemendi bir değnek parçası ile çevire çevire sıkarak, hayvanı boğar. Buralarda ateş yakılmaz, takdis merasimi yapılmaz ve içkiler dökülmez. Fakat hayvanın boğulması üzerine, kurbanı takdim eden kimse onun derisini yüzer ve pişirmeğe başlar,, Bunu takip eden pasajda kurbanın büyük kazanlar içerisinde nasıl pişirildiğini açıklamakta ve sonunda da "İskitler, hayvanların her çeşidini kurban olarak takdim ederlerse de umumiyetle atları tercih ederler,, (IV. 63)'deki açıklama da enteresandır: "Onların asla kurban etmedikleri bir hayvan, domuzdur ve domuzları memleketlerin de yetiştirmek te istemezler,,.

Kurbanı köstekliyerek yere düşürmek ve boğmak usulü, top-rağa ³⁸ kan akmasına karşı Bunat törenlerinde alınan tedbirlerle karşılaştırılabilir. Herodot (I. 216) Massagetler'in de güneşe at kurban etmelerinden bahsetmektedir: "Tapındıkları biricik ilâh, güneştir ve ona atları kurban ederler ve bu suretle ilahların en süratlisine fani mahlûkatın en sür'atlisini takdim ettiklerine inanırlar,, Vogullar, Ostjaklar, Votjaklar ve Altay Türkler'i arasında buna benzer törenlerde "geyik,, ile "at,, ve "sığır,, kurban ettikleri bilinmektedir ⁴⁰.

C. Büyücüler (şamanlar) ve sihir :

Eskiçağ'da yaşamış olan bütün kavimler gibi, İskitler de had safhada batıl inançlı idiler. Büyüye, sihire ve tılsımların gücüne inanırlardı. Herodot da (IV. 67-69), İskit büyüüne, dininden daha fazla önem vermiştir. İskitlerin rahipleri yoktu, bunların yerine "söğüt dallarından hakikati söyleyen,, büyücüler (Şamanlar) vardı. Herodot (IV. 67), "büyücülerden,, şöyle bahsetmektedir: "İskitya'da büyücüler pek çoktur ve bunlar söğüt dallarına bakarak

zincir adı.

³⁸ E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 88: Dp. Nt. 1 (Neumann, *Aynı eser*, s. 262).

⁴⁰ S. Buluç, *Aynı eser*, s. 331.

gelecekten haber verirler. Bu dallardan, büyük bir yığın toplanarak getirilir ve büyücü bunları evvelâ birleştirir ve sonra dalları teker teker ele alarak istikbalden söz eder. Bunu yaparken dalları tekrar toplayarak bir yığın yapar. Bu çeşit büyücülük, İskityanın hemen her evinde (her tarafında) yapılmaktadır. Enareler'in, yani kadına benzer erkeklerin, Aphrodite'den öğrendikleri, diğer usulleri vardır. Bunlar, ihlamur ağacının iç kabuklarını kullanarak ve bu kabuğu üç parçaya ayırıp ve bunları parmaklarına dolayarak, sonra da çözümlerini anlatırlar,, Büyücülerin, İskitler arasında, mevkii pek o kadar büyük değildi: Bunların en çok "şeref verilenleri,, bazı belli ailelerden gelirdi. Şamanlar arasında erkekliği gelişmemiş olan Enareler, yani "hadimler,, (androgynai) önemli mevkiler kazanırlardı ⁴¹. Tiz bir sesle konuşan ve kadın elbiseleri giyen bu şahıslar erkeklik uzvunun eğrilmesi ile kendini gösteren bir "kadınlık hastalığından,, muzdariptiler ⁴². Skolot'lar, Enareler'in, M. Ö. VII. asırda, Mısır'dan dönerlerken, Askalon'daki Darketo mabedini yağmaladıkları için, "Büyük Tanrıça,, tarafından "kadınlık hastalığı,, ile cezalandırılan İskitler'in soyundan olduklarına inanırlar. Bunlar Sibirya'nın cinsiyet değiştirmiş Şamanları ile aynıdırlar ve Moğollar arasında Nestorian rahipleri tarafından yapılan kehanetlerdeki seromoniye benzemektedir ⁴³. Ammianus Marcellinus (XXXI. 2, 24) Alanlar'da, Takitus da (Germania X) Germenler'de, aynı tip dallı sihir adetlerinin var olduğunu yazmaktadırlar. Oxus definesinde bulunmuş olan altın bir varak üzerinde, yukarıda bahsedildiği gibi bir dal demeti tutan bir şahıs resmedilmiştir (Bk. Lev. IV, Res. 5, 6a) ⁴⁴. Cunningham (JRAS, Bengal, vol.L.) buna "büyücü,, demektedir. Minns de ⁴⁵ bu altın

⁴¹ R. Werner, *Aynı eser*, s. 136.

⁴² Eski Türkler'deki Şamanlar'da da buna benzer arazlar mevcuttu. Altay halklarına göre Şamanlık, şilede irsen intikâl eden ve bilhassa çocukluk çağında sar'a nöbetleri ile gelen bir hastalık sayılır: Bk. S. Buluç, *Aynı eser*, s. 311 v.d.: "Şamanlığa davet ve Şamanın tâlim ve terbiyesi,, bu bölümde gayet enteresan bilgiler verilmiş ve analogiler yapılmıştır.

⁴³ E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 87.

⁴⁴ Bk. Lev. IV, Res. 6a: Tasvir edilen bu figür, duruş ve bilhassa kıyafet bakımından bir İskit Şamanına benzemektedir; krş. S. Buluç, *Aynı eser*, s. 313 v.d. aynı zamanda T. T. Rice'da bu figüre "din adamı,, demektedir. M. Ebert'e göre, yemin eden bir İskitli'dir.

⁴⁵ E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 86.

kabartmaya dayanarak "Bu, büyücülerin İnan nüfusundan geldiği fikrini verir,, diyerek bu fikri desteklemektedir.

İskitler'in, had safhada batıl inançlara bağlı olduklarını gösterir bir misal de: Kralın hastalanmasının sebebinin, kavmin, Kralın kalbi üzerine yeminli fertlerinden birinin, yalan yere yemin ederek, Kralın üzerine hakarete uğramış Tanrının intikamını çektiği, inancıdır ⁴⁶. Büyücülerin, kehanetlerine dayanarak böyle bir suçla itham ettikleri bir İskitli, ancak başka büyücüler, meslektaşlarının ithamının "yanlış olduğu,, iddiasında bulunurlarsa, kurtulmayı ümit edebilirdi. Yoksa, suçlunun kafası koparılır ve malı-mülkü kendini katledenler tarafından paylaşılırdı. Büyücüler arasındaki, "arkadaşları tarafından desteklenmemenin getireceği ceza korkusu,, bize, yukarıdaki gibi cezalandırmanın pek yapılmadığı intibasını vermektedir. Herodot (IV. 69), Krala yanlış bilgi veren büyücülerin cezalandırılmalarını şöyle tasvir etmektedir: "İskitler'in idam tarzı şudur: Bir arabaya odun doldurulur, daha sonra arabaya öküzler koşulur. Ayakları birbirine, kolları arkalarına bağlanan ve ağızları tikanan büyücüler, odun yığınının üzerine atılırlar. Daha sonra odunlara ateş verilir ve ateşten ürken öküzler hareket eder. Bir çok defalar öküzler de, büyücülerle beraber yanmaktadır,,. Büyücülere verilen bu cezaya, eğer varsa, erkek çocukları da dahil edilmekte, sadece kızların yaşamasına müsaade edilmektedir. Öküzler onları, koşum kayışları yanıp, kendilerini kurtarınca kadar sürüklerlerdi. Böylece, "şerefsizce,, sihirbazlık suçu, ateşle temizlenir ve toprağın üzerine saçılırdı.

D. "Yemin,, ve "Kankardeşlik,, merasimleri:

Eski Çağın bir çok kavimlerinde görülen "Kan Kardeşlik,, âdeti, İskitler'de de mevcuttu. "Büyü,, ile birlikte yemin ettikleri ve "Kan Kardeşliği,, için and içtikleri, "Dini Âyinler,, yaparlardı. Herodot (IV. 70) bu âdetlerden şöyle bahseder: "İskitler arasında, yemin etmek için bir takım merasimler yapılır. Bir büyük

⁴⁶ Fal seromonileri ve Kralın hastalığının sebep olan şahsı bulma usûlüne benzer ve parsel âdetler, Kamçatka'dan Ümit buruna kadar olan geniş kit'elerde yaşamış olan, hemen bütün ırklarda mevcuttur. Fakat İskit ve Eski Türkler arasındaki yakın benzerlikler çok dikkat çekicidir. Meselâ, "dallarla fal bakma âdeti,, gibi: Krş. S. Buluç, *Aynı eser*, 318 v.d.; "Şamanın vazifeleri,,. Bazı batılı müelliflere göre: bu tarz paraleller, insan zekâsının değişik ülkelerde "hep benzer şekillerde çalıştığını,, ispatlamaktadır.

toprak kabın içerisine şarap dökerler. Sonra, yemin edecek olan taraflar, bir bıçak ile derilerini yarıp, kanlarını bu şarabın içersine akıtırlar. Kanlı şarapla dolu kabın içersine bir hançer, bir kaç ok, bir savaş baltası ve bir mızrak daldırırlardı. Bu sırada uzun bir dua okuyup, yemin ederler ve nihayet taraflar ve yakınları bu içkiyi içerlerdi. Buradaki kimselerin reisi de aynı şerhde hareket ederdi,,.

Herodot (I. 74) ve (III. 8)'de Medler, Lidyalılar ve Araplar hakkında da buna benzer şeyler söylemektedir. Takitus ise bu âdedin, Anadolu'da mevcut olduğunu yazmaktadır (Annalen XII. 47). Bunun Çin'de Hiung-nu'lar ve bir Ural-Altay kavmi olan Macarlar ve Kumanlar arasında da yaygın olduğu bilinmektedir ⁴⁷. Her ne hâl ise, "kan karıştırmak,, ve "kanı içmek,,; hukukî anlaşmaların ve kan bağılıklarının yapıldığı yeminin en eski örneği İskitler'de görülmektedir ⁴⁸. Bunun bağlayıcı karakterini Lucian'da ki (Kıs. 37 vd.) Toxaris hikâyesi açıklamaktadır; "Sarmatlar tarafından esir edilen İskitli Amizokles'in arkadaşı Dandamis-yaptıkları kan yeminini hatırlayıp-onunla birlikte körü körüne, aynı tehlikeye kendini atmıştır,,.

Güney Rusya'da, Kurganlarda, bu an'ane ile alâkalı pek çok kıymetli eser ele geçirilmiştir. Kul-Oba'da bulunmuş bir altın varak üzerinde bir İskitli, sağ elinde fazla süslü ve kıymetli madenden yapılmış olarak hem Kul-Oba'da hem de Voronez kurganında ve daha bir çok yerlerde sık sık rastladığımız, böyle bir "Kan çanağı,, olabilecek dini karakterli bir kap tutmaktadır. Sol eli ise, bir ok çıkarmak için, "Okdanlığa,, uzanmıştır (Bk. Lev. IV, Res. 6a ve dp. nt. 44). Yine Kul-Oba'da bulunmuş olan başka bir altın kabartma üzerinde, birbirine sarılmış iki İskitli, tek bir kapdan (Rhyton) bu "mukaddes kan içkisini,, içmektedirler (Bk. Lev. IV, Res. 6b). Aynı sahneye Solocha kurganında bulunmuş olan bir altın plâka üzerinde de rastlamaktayız.

E. İçki içmenin dini fonksiyonu:

Bir çok İndo-German kavim gibi İskitler de, keyif verici içkilerin zevkine kapılmışlardır. Kısırak sütü çok sevilir ve bundan,

⁴⁷ E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 87.

⁴⁸ M. Ebert, *Aynı eser*, s. 98. Günümüzde de kan kardeşliği hâlâ mevcut olup, kıymet taşımaktadır. Meselâ, ufakken kan kardeş olan bir kızla bir erkek, büyüdüncü birbirleri ile evlenemezler.

azıcık ekşi olan ve hafifçe sarhoş edici bir içki yapılırdı ki, bu Eski Türkler'de Başkırlar'ın ve Kırgızlar'ın an'anevi içkisi olan "Kımız",dır. Ayrıca, baldan imâl edilen, "Meth", denen keyif verici bir içki de çok sevilirdi. Buna ilaveten, "Kolonizasyonla", beraber, Grekler'in en önemli ihraç maddelerinden biri olan şarap, İskitya'ya gelmiştir. İskitler, bu kuvvetli Akdeniz şarabını su katmadan içerlerdi ⁴⁹. Daha M. Ö. V. asırda bu sebepten, Grekler'de - ölçsüz şarap içmek - "İskitçe içmek", tabiri ile ifade edilirdi. Hippokrates (De aere, prg. 94 vd.) onları -biraz mübalağalı olarak- "Şişman, çok yiyen, şakacı ve bütün vaktini tek bir kapdan şarap içerek geçiren, eğlenceye düşkün insanlardır", diye tanımaktadır. Bu tutum, Arî kavimlerde "Dini", mertebeye kadar yükselmiş ve bundan "Soma Kültü", doğmuştur. Soma, insanları sarhoşken etkisi altına alan bir "Tanrı", veya "Tanrısal kuvvettir",; "insanın zihnini açar ve büyük işler yapmaya güçlü kılar, yaşama sevinci, ölümsüzlük ve yeni nesiller verir",. Biz bir sıra eser tanıyoruz ki (meselâ Karagodeuasch'da bulunan gümüş ryhton ve meşhur, Voronez gümüş kabı) ⁵⁰ bunlar açıkça, İskitler'de keyif verici içkilerin içilmesinin "dini", bir mânâsı olduğunu göstermektedir. Bilhassa Karagodeuasch gümüş içki kabının üzerindeki "dua sahnesi", çok ilgi çekici olup, bu fikri açıkça desteklemektedir ⁵¹.

II. Ölü gömme âdetleri ve cenaze merasimleri:

Herodot (IV. 71-73) tarafından verilen, İskit "Cenaze Merasimlerine", ait malûmat, güney Rusya'daki başlıca İskit kurganlarının tetkikinden edinilen arkeolojik ⁵² malûmat ile o kadar uyur ki; bu iki kaynak birbirini tamamlayarak bir çok problemlerin çözülmesine vesile olmuşlardır.

A. Kralların cenaze merasimleri:

Herodot, "Kralların gömülmelelerinin Gerrhi ⁵³ topraklarında yapıldığını", söylemektedir. Bu çok dikkat çekici bir husustur; baş-

⁴⁹ Grekler ve Romalılar, şaraba su katarak içtiklerinden, İskitler'in bu âdetine hayret etmektedirler.

⁵⁰ Bk: T. T. Rice, *Agnt eser.* s. 66 v.d., res. 11 ve lev. 4 (Voronez kabı için).

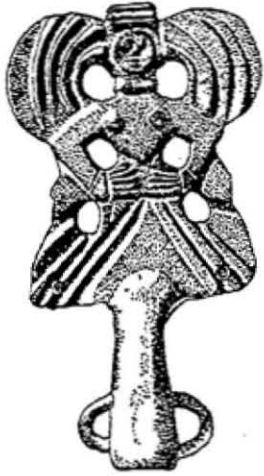
⁵¹ M. Ebert, *Agnt eser.* s. 98. ve res. 68, 69.

⁵² Bk: dp. nt. 8'de verilen eserlerde, vs. (Krş., s. 170'deki harita).

⁵³ Dinyeper ve Bug nehirleri arasında kalan ve kuzeye doğru, bu günkü Kiev'e kadar uzanan saha.

1 : Grekler'e göre, skit İ süvarisi. Kırmızı figürlü bir Attik vazosu üzerindeki. (M. F. Vos, *Scythian Archers in Archaic Attic vase-painting*, Groningen 1933, lev. XIV, a)

2 a : Büyük Tanrıça . Bronz . Alexandropol kurganından . (K . Jettmar , Aynı eser , res . 5)

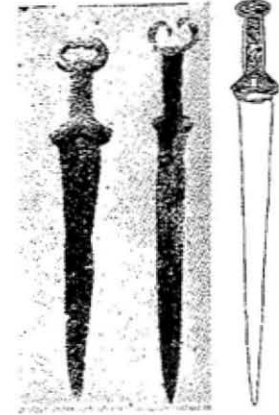
2 b : Tanrıça Tabiti . Gümüş . Kelermes kurganından . (T . T . Rice , Aynı eser , res . 16)

2 c : Tanrıça Tabiti ve Kral . Altın . Kul-Oba'dan . (T . T . Rice , Aynı eser , res . 48)

2 d : Tanrıça Tabiti . Altın . Zımbalova Mogila'dan . (M . Ebert , Aynı eser , res . 39)

3 : Akinakez . Demir . Chertomlyk'den . (T . T . Rice , Aynı eser , res . 15 . - sağdaki -)

1 : Ufak taş sunak . Liobimovka'dan . (K . Jettmar , Aynı eser , res . 29)

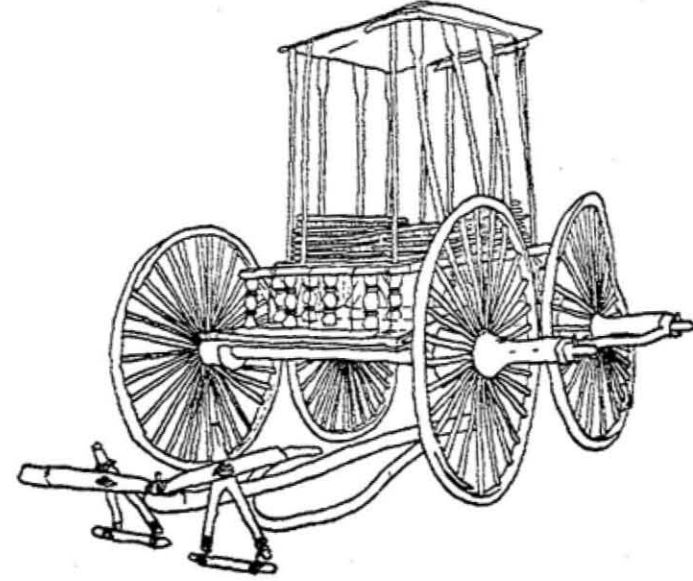
5 : Sibirbaz. Altın . Oxus definesinden. (M. Ebert, *Aynı eser*, res. 38)

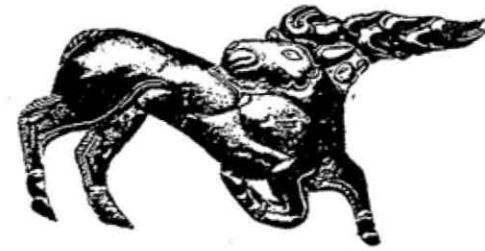
6 a : Yemin eden İskitli. Altın. Kul-Oba'dan (T. T. Rice, *Aynı eser*, res. 12)

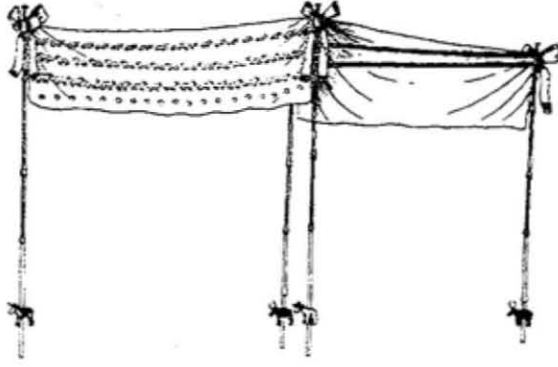
6 b : Kaa kardeş olan iki İskitli . Altın. Kul Obası'dan. (M. Ebert, *Aynı eser*, s. 109)

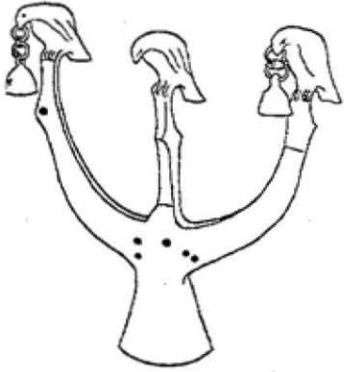
7 : Cenaze arabası . Pazırık'dan. (T. T. Rice, *Aynı eser*, res. 30)

8 : Geyik. Altın Zöldhalompuzta'dan. (K. Jettmar, *Aynı eser*, res. 13)

9 : Ölüne üzerine, mezar içine kurulan çardak. Maikop'dan.
(E. D. Phillips, *The Royal Horles*, London, 1935, res. 9)

10 : Kötü ruhları kovan çingirak.
Bronz. Alexandropol kurganında.
(T.T.Rice, *Aynı eser*, res. 17)

11 : Fetiş. Tahta ve boynuz.
Ch'ang/sha'dan . (T .T.
Rice, *Aynı eser*, lev. 31)

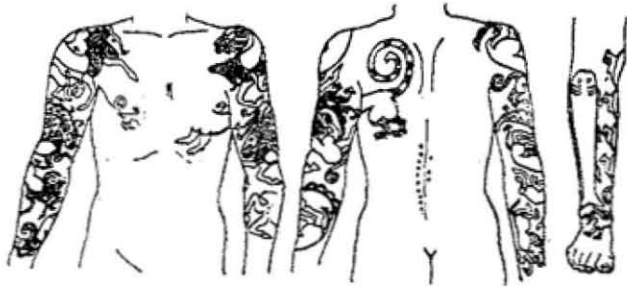

12 a : Tahta tabuta yerleştirilen mumyalanmış erkek cesedi. Pazırık. (E. D. Phillips,
Aynı eser, res. 95)

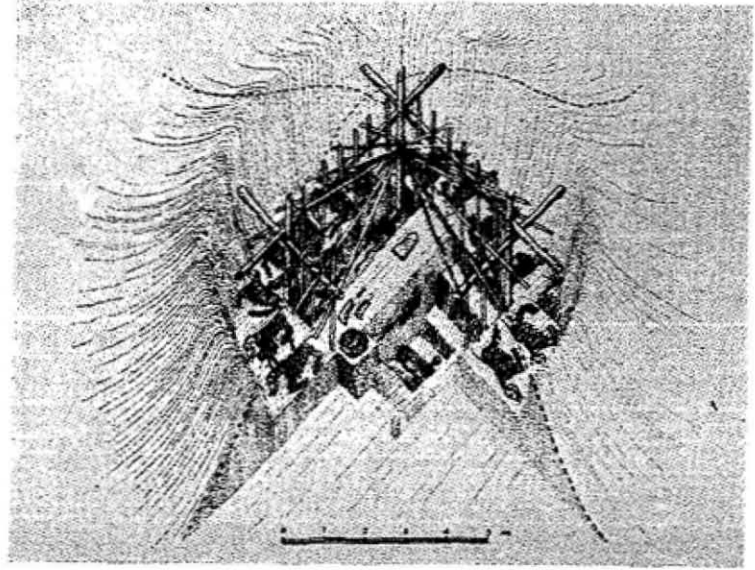

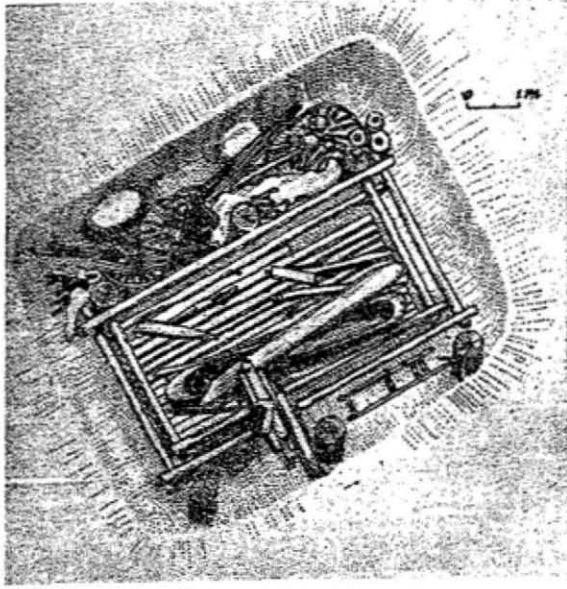
12 b : Mumyalanmış kadın ve erkek başları. Pazırık.
(K. Jettmar, *Aynı eser*, res. 78)

12 c : Mumyalar üzerindeki dövmsler. Pazırık. (T. T. Rice,
Aynı eser, res. 27-28)

13 a : Kurgan kesiti. Mezar odasındaki cesetler, sülû hediyeleri ve çevresindeki
at iskeletleri. Kostromskaya. (E. D. Phillips, *Aynı eser*, res. 72)

18 b : Mezar odası. Döşek üzerine yerleştirilen tahta tabut içindeki mumyalaanmış erkek cesedi (Bk. Lev. VII, res. 12a) ve cenaze arabasının parçaları ile ölü hediyeleri. Pazırık. (E. D. Phillips, *Aynı eser*, res. 95)

langıçta da izah edildiği gibi, Grek kolonizasyonu ve yerleşmesi ile, İskit asilleri, Grek kültürüne kuvvetli bir eğilim göstermekte idiler. Fakat buna karşı soydaşlarının kuvvetli bir muhalefeti ve tepkisi vardı ⁶⁴. Bütün halkın başkanlığı "Gerrhos memleketindeki,, Kralı İskitler'in Prenslere idi. (Yâni, daha göçebe halinde bulunan kısım). Kralların defin merasimleri de orada yapılır ve büyük ve kanlı seramonilerle defnedilirlerdi. Bu da bize İskitler'in, "Ölü gömme adetlerinde,, eski an'anelere sadık kaldıklarını göstermektedir. Herodot (IV. 71) bu merasimleri şöyle tasvir etmektedir: "İskit Krallarının mezarları Gerrhi'dedir. Burası Borysthenes ⁶⁵ ırmağının, ulaşımına müsait olan ilk kısmının ucundadır. Bir Kral öldüğü vakit burada bir mezar kazarlar. Bu mezar dört köşedir ve gayet geniştir. Mezar hazırlandıktan sonra Kralın cesedini alırlar, karnı açılarak içi temizlenir. İçi boşalan karnı boşluğuna, ince kıyılmış servi, günlük ve anason tohumu doldurduktan sonra, karnı dikerler. Ceset mumyalandıktan sonra bir arabaya (Bk. Lev. V, Res. 7) konarak, muhtelif İskit kabileleri arasında geçirilir. Cenazeyi karşılayan her kabile; İskit asilzadelerinin yaptığını aynen tatbik ederler. Yâni herkes kulağının bir parçasını keser, saçlarını yolar (traş eder), kollarının etrafında yara açar, alnını ve burnunu çizerek sol eline bir ok saplar ⁶⁶. Böylece, Krallarını

⁶⁴ Herodot bu hususu, bilhassa çok geniş olarak anlatmaktadır; Anarohasis ve Skyles, gayet muhafazakâr vatandaşlar; taraftan, Grek Taarı ve kültürüne uydıkları suçla yargılanarak mahkûm edilmişlerdir (Herodot, IV. 76 vd.). Buna göre, o zamanlar Grekleşmenin yayılmasından korkulduğu ve bunu önlemek için zecri tedbirler alındığı ve bunca Kral ve Prenslere dahi uygulandığı anlaşılmaktadır. Fakat, M. Ö. IV. ve III. asırlardaki gelişmeler, bu tedbirlerin ne kadar muvaffakiyetsizliğe uğradığını göstermektedir.

⁶⁵ Dinyeper nehrinin Eskiçağ'daki adı.

⁶⁶ Şamanist halklarda ölen için duyulan acı, çeşitli şekillerde ve bir takım merâsimle ifade edilir. Jordanes, Atilla'nın defin merasimi esnasında Hunlar'ın, saçlarını kestiklerini yazar. Onlar bir kahraman için gözyaşı dökmeyi, yüzlerini yaralayarak kan akıttırlardı. Yine. Orhon kitabelerine göre, cenaze merasiminde bulunan kimselerin, mâtem şîmeti olarak, kulak ve saçlarını kesmek âdeti. Bu, benzer yas âdetleri, cenaze ve defin merasimleri için bk: S. Buluç, *Aynı eser*, s. 330 vd; Öüm ve ölü ile âlâkalı inanış ve merasimler, yas tutma, defnele ilgili merasimler gayet öz olarak ele alınmıştır. İlâveten bk: E. H. Minns, *Aynı eser*, s. 88-95; E. H. Minns, burada, Çin kaynaklarından, X. ve XIII. asırlar arasında çeşitli vesilelerle Asya'yı dolaşmış olan İbn Fazlân, Johannes de Plano Carpini, Wilhelm Rubruk ve Marco Polo gibi, Arap ve Avrupalı seyyah-yazarlarından iktibaslar yaparak, Moğol ve Türklerin ölü gömme âdetlerinden ve doğu Asya'nın göç-

Gerrhi yolu üzerindeki, diğer bir kabileye getirirler ve onları da peşlerine takarlar, çılgık ve inlemelerle cesedi takip ederler ve bu şekilde bir başka kabileye geçerek, İskitler'e tâbi bütün kabileleri dolaştıktan sonra İskitya'nın en uzak noktası olan Gerrhi'ye vasil olarak, Krallarının mezarları bulunan yere gelmiş olurlar (Yolculuğun kırk gün sürmesi gerekirdi, ancak ondan sonra ölü gömülme yerine getirilebilirdi). Burada cenaze, hazırlanan mezara indirilir ve bir şiltenin üzerine yatırılır. Cenazenin etrafına, zemine mızraklar saplandıktan sonra, mezara tavan teşkil edecek tahta kirişler yerleştirilir ve bunların üzerine de örme hasırdan bir çatı yapılırdı. Krala ait mezarın içinde boş kalan yerlere, boğularak öldürülen bir karısı, sâkisi, ahçısı, seyisi, hizmetçisi, habercisi, bir kaç atı, ve kendisine ait olan eşyadan bir kısmı, altın kaplar gömülürdü. Kapların altın olmasının sebebi, gümüş veya bakırın kullanılmamasıdır. Bütün bu işler tamamlandıktan sonra, mezarın üzerinde büyük bir toprak tepe yapılır ve İskitler bu tepeyi, mümkün merteye yükseltmek için birbirleri ile yarış ederlerdi.,

Herodot'un yukarıdaki tasvirinden anlaşıldığı üzere, ölen Krala, son yolculuğunda, başlıca hizmetkârları ve yaşadığı sürece şahsen kullandığı atlarından başka, karısı da refakat etmektedir. Bilhassa bu husus çok ilgi çekicidir ve İskitler'deki kadın-erkek münasebetleri ve kadının mevkiini belirtmesi bakımından önemlidir. Başka misâllerden de anlaşıldığı üzere kadın, tamamen erkeğin malıdır. Ayrıca, veraset meselesinde de, mirasçıya kalan bir "maldır,,. Meselâ, "Skyles, babası Kral Ariapeithes öldükten sonra, hem idareyi ve hem de Kralın karısı olan üvey annesi Opoia'yı miras olarak,, almıştı⁵⁷. Ölüm kanununda da, her ne kadar biraz yumuşatılmış ve hiç bir zaman bütün kaideleri ile tatbik edilmemiş olsa dahi, aynı anlayış hâkimdi. Ölen, mevki sahibi bir İskitli'nin, silahları, hazineleri ve hizmetkârları gibi, -gönüllü veya zorla-karısı da, kendisi ile birlikte mezara girmektedir. Bu, vahşiyane dul öldürme âdeti "Suttee,,⁵⁸, bilhassa Hindistan'

belerinden misâller vermiştir. Bu arada, İskitler ile bütün bu kavimler arasındaki benzer paraleller üzerinde durulmuştur.

⁵⁷ Herodot IV. 79.

⁵⁸ Suttee, Sanskritçe Satî=iyi kadın, vefalı karı mânâsına gelmektedir. Bu sebeble, yerli halk tarafından, "kendini kurban eden dul,, mânâsında kullanılan kelimenin İngilizceleştirilmiş şeklidir.

da bilinmektedir ve esasında, Kral karılarına ve Racalarda şart olan ve sonra bütün Kastlara yayılan bir âdet olmalıdır. Bilinen bu âdete, bir çok kavimlerde de rastlanmaktadır. Mülkiyet hakları ve ölünün "öbür dünyadaki,, hayatı ile alakalı olsa gerekir. İndo-Germen kavimlerden, Grekler'de, çok zayıf izlerle var olan bu âdet, Romalılar ve Keltler'de hiç yoktur⁵⁹. Daha çok Traklar'da olduğu Herodot tarafından bildirilir. Burada "adamlarla beraber kimin öleceği konusunda, kadınlar arasında bir yarış olduğu, aynı şekilde, bunun Slav ve Germenler'de de mevcudiyeti,, söylenir. Herüller'de, bilhassa vefa göstermek isteyen kadın, kendisini kocasının ölüsü yanında asardı. Bu tip bir Norman-Rus "Ölü Düğünü,, Arap seyyahı İbn Fazlân (M.S.921) çok teferrüatlı bir şekilde anlatmıştır. Bir çok, Norveç-yakma ve gömme-mezarları, bu âdetin kuzey Germenler'de geç devirlerde de yaygın olduklarını göstermektedir.

Netice de yukarıda da bahsedildiği gibi, İskitler'deki, ölümden sonraki tekrar "diriliş,, ve "hayat,, inancı, Eskiçağ'dan bu yana meydana çıkmış olan bir çok dinler'de ve halen günümüzde de mevcut bulunmaktadır⁶⁰. Eski Anadolu, Mezopotamya (Bilhassa Ur mezarlarının, gömü şekli İskitler'inkine çok benzemektedir. Fakat henüz aralarındaki tarihî bağıntıyı kurmak pek mümkün değildir. Atatürk'ün de hassasiyetle üzerinde durduğu Orta Asya göçleri ve eski Türk'lerin yayılışı problemi, ilerdeki kazı ve araştırmalarla ilmi bir kıymet kazanacak ve aradaki karanlık devirler objektif bir açıdan incelendiğinde; haklı olduğumuzu meydana çıkaracaktır) ve Mısır ve daha bir çok yerler de olduğu gibi İskitler'de bu konu da çok titiz davranmışlar ve ellerinden geldiği kadar, ölen krallarının "öbür dünyadaki,, rahatını sağlamaya çalışmışlardır. Meselâ: ceset gayet rahat bir dōşeğe yatırılmakta (bazen ahşap tabut kullanılmıştır) ve etrafına mızraklar saplanmakta veya üstlerinde bronz hayvan heykelciklerinin bulunduğu sancaklar (tuğ) üzerine bir tente gerilmektedir. (Bk. Lev. VI, Res. 9, Lev. VII, Res. 12a ve Lev. X, Res. 13b). Bunun mânâsı şu olsa gerekir; her boyu temsil eden bu sancaklar, Kralın etrafına sıralanmak-

⁵⁹ M.Ebert, *Agnt eser*, s.100.

⁶⁰ Bk: M. Eliade, *Traité d'Historie des Religions*, Paris 1949; L.Royston, *Dictionnaire des Religion*, Paris 1951; G.L.Bery, *The Religions of the World*, Newyork 1956. vs.

la, öbür dünyada da onun emrinde olduklarını sembolize etmektedir. Bazen de, üstlerinde çingiraklar bulunan direkler dikilmektedir, çünkü, bu tip şeylerin, kötü ruhları korkuttuklarına inanırlardı (Bk. Lev. VI, Res. 10). Kralın bu şekilde emniyeti sağlandıktan sonra, diğer hususlara da dikkat ederlerdi. Öldürülen şahıslar, en iyi elbiselerini ve ziynet eşyalarını kuşanmış olarak Kralın etrafında yer alırlardı. Her biri için, mezarda ayrı bir oda veya bölme bulunmaktadır, Kral ise yalnız başına yatmakta ve yakınının da, lüzumlu malzeme yer almaktadır. Bunlar, silah ve hazineleri, altın kaplar (şarap içmesi için), şarap ve yağ doldurulmuş iki kulplu küpler (amphoralar) ve yolculuğu için, içinde et parçaları istif edilmiş büyük kazanlar vs.'dir. Krala kolayca hizmet edebilmeleri için, hizmetçi ve refakatçileri ona yakın yerleştirilmektedir. Fakat, atlar ise, gömülme hücrelerinin dışına konulmakta, uyandığında yakınında olacak şekilde, kolayca yetişebileceği bir yerde ve aynı tepenin altına gömülmektedirler (Bk. Lev. IX, Res. 13a). Bunların hepsi mükemmel bir şekilde donatılmış, binmeye hazır bir vaziyettedirler. Pazırık kurganlarında bulunmuş olan atların kulaklarının ⁶¹ kesilmiş olması dikkati çekmiş ve bir çok bilgiler tarafından çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bunun en güzel izah tarzı, şüphesiz ki, Prof. Abdülkadir İnan tarafından yapılmıştır ⁶². Ona göre "Kurban edilen on atın nişanlarının ayrı olması, atların on kabile tarafından hediye edilmiş olduğunu,, göstermekte idi. Ayrıca atların kuyruk ve yelelerinin de kesilmesi çok enteresandır. Zira bu Eski Türkler'de pek yaygın olan bir "matem,, alâmetidir. Buna ilâveten, kurban edilen atların "aygır,, olması da, bu Eski Türk âdetlerine uygundur ⁶³.

Yukarıdaki hazırlıklar bittikten sonra, mezar odasının etrafı tahta kalaslarla çevrilmekte ve odanın tavanı da kumaş ve keçelerle örtülmektedir. Tomruklarla sınırlanan bu kısmın üst tarafı, üzerine yığılacak olan toprak yığını taşıyabilecek bir şekilde, sağlam olarak, kalın kalaslarla tâhkim edilmektedir. Bu ameliye tamamlanınca, mezar odasının üzerinde bir ziyafet verilirdi ⁶⁴. Çok

⁶¹ S. İ. Rudenko, *Gornoaltayskie nakhki i skifi*, 1952, s. 328, res. 188.

⁶² A. İnan, *İkinci Türk Tarih Kongresi*, s. 142 vd.

⁶³ B. Ögel, *İslâmîyetten önce Türk Kültür Tarihi*, T. T. K. yayınlardan, VII. ser. No. 42, Ankara 1932.

⁶⁴ T. T. Rice, *Aynı eser*, s. 89.

enteresan olan bu "Ölüm ziyafeti,, bilindiği üzere bir çok kavimlerde mevcuttur, fakat ziyafetin mezar başında verilmesi ilgi çekicidir. Ziyafetin hitamında, Herodot (IV. 71) de bahsedilen, toprak yığma yarışı başlar ve muazzam bir tepe meydana getirilirdi ⁶⁵. Göçebe İskitler, yaşamış oldukları hayat şartları icabı daimî mesken yerine, çadırı ikâmetgâh olarak kullanmışlar ve kendilerini, her türlü tabiat şartlarından koruyan bu nesneyi kutsal addetmişlerdir (Bk. s.149). Yukarıda bahsedilen ve "Kurgan,, ⁶⁶ adı verilen bu tepecikler de esasında, İskit çadırının, "öbür dünya,, için hazırlanmış bir benzerinden başka bir şey değildir (Bk. Lev. IX, Res. 13 a). Bu kutsal istirahatgâh form olarak asırlarca devamla bilhassa Hun-Türk kültüründe de önemini muhafaza etmiştir ⁶⁷. Enteresan bir nokta da, Selçuklu kümbetlerinin mimarı olarak aynı geleniği devam ettirmesidir. Bunlar ekseriyetle iki katlıdır. Alt odada defin yapılmakta olup üst kısım ise tamamen bir çadır şeklinde inşa edilmiştir ⁶⁸. Bu da bize, Selçuk Türkleri'nin Müslüman oldukları halde hâlâ eski bozkır hayatının geleneklerine bağlı olduklarını göstermektedir.

İskitler'in Krallarına yaptıkları cenaze merasimi hemen sona ermezdi. Herodot (IV. 72) bu merasimler hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Kralın ölümünden bir sene sonra, daha başka merasimler yapılır. Ölen Kralın, hepsi yerli İskit olan en iyi hizmetkârlarından (çünkü İskitler'de köle satın alma adeti yoktur, Krala hizmet için ayrılanlar köle gibidirler) elli kişi seçilir ve bunlar boğdurulur. Bunlarla beraber en güzel atlardan elli at da öldürülür. Bun-

⁶⁵ Zamanımızda da, ölü gömülürken, yakınları tarafından mezara toprak atılarak bir ufak tümsek meydana getirilmesi ve bunun ölüye karşı son bir vazife ve sevap addedilmesi, Türkler tarafından hâlâ devam ettirilen bir ananedir.

⁶⁶ Kurgan terimi, esasında öz Türkçe olup, "korugan,,dan gelmektedir. Ölüyü, koruyucu ve muhafaza edici vasfından dolayı bu ad verilmiş olsa gerekir. Ayrıca, İskit kurganları ile Anadolu'daki "Tümülüslerin,, karşılaştırılması için bak: K. Bittel, *Kleinasiatische Studien* (Istanbul Mitteilungen) 5, İstanbul 1942.

⁶⁷ Bk: S. Buluç, *Aynı eser*, s. 331: "Oğuzlar'da büyük bir kimsé öldüğü zaman, ev (çadır) biçiminde bir mezar hazırlanır, ölü, elbisesi ve silahları ile buraya gömülürdü. Mezara, ayrıca içki koymak da ihmal edilmezdi. Mezar kapatılıp bir tepecik hâline getirildikten sonra, ölenin atlarından bazen yüzlerce kesilip, eti yenir ve derileri ile başları sırtlara asılırdı.,,

⁶⁸ Bk: E. Diez-O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İst. Ün. Ed. Fak. yayınlardan, No. 627, İstanbul 1935, s. 78-82, res. 152. (krş).

ların hepsinin karnaları yarılarak içleri temizlenir ve saman ile doldurularak, yarılan bu kısımlar dikilir. Bu da yapıldıktan sonra, yere çifter çifter direkler dikilir. Her çift direğin üzerine bir araba tekerleğinin yarısı konur. Daha sonra, atların içine, kuyruklarından boyunlarına kadar uzanan bir sırik geçirilir ve atlar tekerleklerin üzerine yerleştirilir. Atın göğsü tekerleğe dayanır ve sırik atın gövdesini tutar, ayakları ise havada kalır. Her atın ağzına gem vurulur ve dizginleri öne alınarak bir tahta çiviye bağlanır ve eyer takımı bir askıya asılır. Nihayet, boğulan gençlerden her biri, bir atın sırtına bindirilir ve bunları atın üzerinde durdurmak için, bellerinden enselerine kadar uzanan bir sırik geçirilir ve bu sırik atların gövdesine geçirilen sırığa bağlanır ve bu elli süvari mezarın etrafında daire şeklinde kazıklanarak, bu şekilde bırakılır.⁶⁹

Yukarıda anlatılan bu gaddarca töreni teyid eden, bir Prensin veya Kralın mezarı etrafında bu dehşetli nöbetlerini tutan kazıklanmış at ve süvarilerin kalıntıları şimdiye kadar bulunmuş değildir. Zira, daha o zaman bu cesetler, leş yiyen yırtıcı kuşlar tarafından parçalanmış ve iskelet haline getirilmiştir. İskeletler ise, zamanla toprak üzerinde parçalanarak kaybolmuşlardır. Akla en yakın fikir budur, çünkü Herodot'un bundan önceki verdiği bilgiler, arkeolojik kazılarla ispatlanmış ve bunların doğru olduğu meydana çıkmıştır. Yalnız, şüphe edilecek bir nokta, İskitler'in, insan hayatını -bilhassa yurttaşlarını- bu törende gösterildiği kadar kolay bir şekilde harcıyabilmeleridir. Eğer böyle yüksek sayıda bir kurban merasimi yapılmışsa, bu da ancak sadece önemli bir Kralın ölümünde olmuştur. Herodot, ifadesinde geniş zaman kullanarak, belki de, son büyük Krala yapılan cenaze merasiminin halk arasındaki yaygın rivayetlerini, bütün Krallara teşmil ederek genelleştirmiş olabilir.

Herodot (VI. 73) Krallara yapılan cenaze törenini tasvir ettikten sonra, halkın tatbik ettiği defin merasimleri hakkında da şöyle söylemektedir: "Halka gelince, bunlardan biri öldü mü, en yakın akrabası onu bir arabaya koyarak sıra ile bütün dostlarına götürür. Bunların herbiri cenazeyi karşılayarak bir ziyafet verir ve misafirlere takdim olunan her yiyecekten bir parça alınarak ölü-

⁶⁹ Krş. Dp. Nt. 67.

nün önüne konur. Kırk gün bu şekilde dolaştırıldıktan sonra cenaze gömülür ve gömüldükten sonra, onunla meşgul olanlar kendilerini temizlerler.,.

Herodot'a göre, ölü gömme de yer alan herkes bir temizlenmeden geçirdi: "Bunun için evvelâ başlarını sabunlarla yıkarlar. Sonra vücutlarını temizlemek için şu şekilde hareket ederler; yere üç kazık dikerek ve üzerine yünlülük koyarak, bir çardak yaparlar. Böylece her tarafı kapadıktan sonra, içeriye bir çanak yerleştirerek, çanağın içine, ateşte kor haline getirilmiş taşlar koyarlar ve bunun üzerine de bir miktar kendir tohumu atarlar., ve (VI. 75)'de devam ederek: "usulca çardağın içine girerler, kenevir tohumu yandıktan sonra duman saçar ve Grekler'in sıcak hamamlarından hiç birinin neşredemeyeceği kadar sıcak buhar verir. İskitler, bundan zevk alırlar ve neş'elerinden bağırlar.,.

1929'a kadar bu tarife özel bir ehemmiyet verilmişti. O sene Pazırık'da yapılan kazılarda, bazıları altı direkli olan ve üzerlerinde gerili bulunan keçe veya deri örtüleri hâlâ mevcut olan bu tip çardaklar ele geçti. Bazılarında ise çift kazan bulunmaktaydı ki bu, gömü şekline de uygundu. Zira karı-koca olarak, çift gömmelerde ikisi için de ayrı ayrı kazanlar koyulmuştu. Bunların mezar içinde bulunması, temizlenmek için kullanılmadıklarını göstermektedir. Belki de bağız narkotikler gibi, bu tütsülenme insanı kendinden geçirerek, keyif veriyordu (Krş. s. 159). Aynı şey, bu iptilâya alışmış olan güney Rusya için de genellikle söylenebilir.⁷⁰

B. Ölülerin mumyalanması ve cesetler üzerindeki dövmeler:

Yukarıda anlatılan cenaze merasimlerinin, ilkbahar ve sonbahar olmak üzere, senenin sadece iki mevsiminde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar, kabile ve boyların, hayvanları için taze ot bulmak gayesi ile yaptıkları mevsimlik göçlerle uygun düşmektedir. Gömmeyi tehir etme âdeti, normal olarak tahniti gerektiriyordu. Herodot'un (Bk. s. 161) bu işlem hakkında yaptığı tarif, Pazırık'da bulunmuş olan donmuş mezarlardan çıkarılan tahnit edilmiş cesetlerle doğrulanmıştır (Bk. Lev. VII, Res. 12a v.d. Res. 12b). Burada teknik mecburiyetten başka ikinci bir şey de düşünebiliriz. Cesetten, dolaşmak için çıkan ruh, döndüğünde cesedi sağlam bulamasa mağdur olmakta ve bundan dolayı da, fânilere lânet yağıdır-

⁷⁰ T. T. Rice, *Aynı eser*, s. 90.

makta ve rahatsız etmektedir. Hâttâ, ruhun yeni bir beden bulması için, mezarından başka yerlere gitmesi ve yakınlarını terketmesi, onlar için büyük ve affedilmez bir kayıptır. Bu düşünceye benzer fikirlere Eskiçağ'da bir çok kavimlerde rastlanmaktadır. Eski Mısır mumyaları buna bir örnektir⁷¹. Klâsik eserlerde "mumya,, "mumyağ,, ve "mumyay,, olarak geçen bu kelime bir çok dillerde de mevcuttur. Bu kelimelerin doğudan geldiği ve çeşitli kavimler tarafından benimsendiği anlaşılmaktadır. "Mumya,, tıbda ve tahnit'te, cesetleri korumak için kullanılan bir maddedir. Enteresan bir nokta da, bunun Oğuz Türkler'i tarafından mukaddes addedilmesidir. Eski Türkler, yok olmayı, toprak olmayı bir türlü kâbul edememişler, bütün fertlerini değilse bile, ulularını ve hükümdarlarını mumyalamak suretiyle, maddî varlıklarını ebedileştirmek istemişlerdir; Orhon kitâbelerinden öğrendiğimize göre, Gültekin mumyalanmıştır. Değiştirdikleri muhtelif dinlerin "ruh,, anlayışlarına göre, bu san'atlarını bâzan tâdile lüzum görmüşler, fakat bütünü bırakmamışlardır. İslâmiyetten sonra da, bu dinde böyle bir düşünce olmadığı hâlde mumya yapmakta devam etmişlerdir. Buna en güzel misâl, Anadolu Selçuklularının yaptıkları mumyalar; Kılıç Arslan II, Keyhüsrev I, Süleyman Şah II, Kılıç Arslan III ve daha bir çokları mumyalanmışlardır⁷².

İskit mumyalarında dikkati çeken bir husus da, Pazırık'ta bulunmuş olan cesetlerin üzerinde, dövmelerin yapılmış olmasıdır. Ekseri cesetlerde, vücûdun hem ön ve hem de arka kısımları baştan aşağıya kadar dövmelerle süslenmiştir⁷³. İskitler'in yarattığı, "hayvan üslûbunun,, en güzel örnekleri ve desenleri bu dövmelerde de gözükmektedir (Bk. Lev. VIII, Res. 12c). A. L. Mongait'e göre; Pazırık 2 no'lu kurganda bulunan, göğsü, sırtı ve kolları, fantastik hayvan motifleri ile süslenmiş olan bu ceset, bir kabile şefine aittir. Savaşta ölmüş ve kuvvetli bir darbe ile başı koparılmıştır⁷⁴. Bu dövmelerin kat'i olarak, neyi ifade ettiği bilinmemekle beraber, kötü ruhlardan koruyucu (apotropeik) bir vasfa

⁷¹ Bk: A. İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, T. T. K. yayınlarından, Ser. XIII, No. 6, Ankara 1956, s. 241 v. d.

⁷² İ. H. Konyalı, "Mumya ve Türkler'de Mumgacılık,, *Tarih Konaşmaları*, C. III (15), 1935, s. 1196-1198 ve 1257.

⁷³ S. İ. Rudenko, *Aynı eser*, s. 328, res. 188.

⁷⁴ A. L. Mongait, *Aynı eser*, s. 174.

sahip olduğunu ileri sürebiliriz. Çünkü İskitler, bu dövmelerde de gözükken ve bu özelliğe sahip olan hayvanlara çok önem vermişler ve san'atlarında motif olarak bolca kullanmışlardır. Balık ve geyik en güzel örnektir; bunların, kötü ruhları ve uğursuzlukları bertaraf ettiklerine kuvvetle inanırlardı⁷⁵ (Bk. Lev. V, Res. 8).

Makalemizde izah etmeye çalıştığımız, bu dînin inanç ve âdetleri, bizim için çok ilgi çekici ve bize çok yakındır. Zira, menseleri Orta Asya olan "İskitler,, ile Göktürkler, Hunlar ve Oğuzlar arasındaki inkâr edilemeyen bütün bu benzerlikler, bir tesadüf eseri olmasa gerekir. Maalesef, batı müelliflerinin hemen hepsi, bu yakın bağları objektif olarak ilim âlemine sunmaktan kaçınarak, Orta Çağın klâsik deyiimi ile, "barbar,, diye vasıflandırılan Türkler'i "köklü bir medeniyetten yoksun,, diye tanıtmaya çalışmışlardır.

Çeşitli adlar altında, "Tarih Öncesi,, çağlardan beri, bütün bu bölgelerde yaşamış olan bu insanlara "Türk,, adını verebilmemiz için, her şeyden önce, ciddi çalışmalarla, geçmişteki ve zamanımızdaki, bitaraf olmayan teori ve bilgileri çürütüp, ortadan kaldırmak lâzımdır. Bunu başarabilmek, kendi tarihimize yapılacak en büyük hizmetlerden biri olacaktır.

⁷⁵ R. Werner, *Aynı eser*, s. 135.

Karadeniz'in kuzeyindeki belli başlı İskit kurganları, şehirleri ve Grek kolonileri.